

ANNA MARIA ZAWADZKA^a
MAGDALENA IWANOWSKA^b

^aUniwersytet Gdański
Instytut Psychologii

^bUniwersytet Gdański
Instytut Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa

MATERIALIZM JAWNY I UTAJONY A SAMOOCENA I GOTOWOŚĆ DO SAMONAPRAWY U MŁODZIEŻY

Celem artykułu była analiza związku materializmu jawnego i utajonego z samooceną i gotowością do samonaprawy u nastolatków. W artykule zaprezentowano wyniki dwóch badań. W pierwszym badaniu sprawdzono, jakie są kategorie obiektów i aktywności, które wiążą się ze szczęściem nastolatka, oraz w jaki sposób kategoria szczęścia związana z posiadaniem rzeczy wiąże się z postawami materialistycznymi nastolatka. W drugim badaniu testowano za pomocą kwestionariuszy związku materializmu utajonego z materializmem jawnym oraz z samooceną i gotowością do samonaprawy. Uzyskane wyniki wykazały, że: (1) można wyróżnić pięć kategorii szczęścia nastolatków – ludzie i zwierzęta, zainteresowania, sport, osiągnięcia, rzeczy materialne i pieniądze; (2) materializm utajony zgodnie z założeniami wiąże się pozytywnie z materializmem jawnym oraz negatywnie z samooceną (Badanie 2) i gotowością do samonaprawy (Badanie 1 i 2) nastolatków. Nie zanotowano natomiast istotnych związków materializmu jawnego z samooceną i gotowością do samonaprawy.

Słowa kluczowe: adolescent; utajony i jawny materializm; samoocena; gotowość do samonaprawy.

Adres do korespondencji: ANNA MARIA ZAWADZKA – Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Jana Bażyńskiego 4, 80-309 Gdańsk; e-mail: anna.maria.zawadzka@ug.edu.pl

Podziękowanie dla Angeliki Górskiej, Ady Rutkowskiej, Ady Weremij, Pauliny Wolff i Magdy Irzyłowskiej za przeprowadzenie Badania 2.

WPROWADZENIE

Żyjemy w czasach, w których jedną z najważniejszych wartości stało się posiadanie bogactwa i dóbr materialnych. Panuje przekonanie, że pieniądze i wszystko, co można za nie kupić, dadzą człowiekowi spełnienie i przyniosą szczęśliwe życie. Co więcej, trudno jest przed takim przekonaniem uciec, gdyż konsumpcjonizm stał się podstawowym elementem współczesnej kultury (Zawadzka, 2014b). Jednocześnie wyniki szeregu badań pokazują, że dążenia materialistyczne, zamiast podwyższać szczęście, powodują jego obniżenie oraz negatywnie wpływają na relacje z innymi ludźmi (por. Cohen i Cohen, 1996; Kasser i Ryan, 1993, 1996; Kasser, 2002). Zaniepokojenie wywołuje fakt, że najmłodszy Polacy, czyli uczniowie i studenci, mają najwyższe wskaźniki dotyczące materializmu i ilości dokonywanych zakupów (Czapiński, 2015). To oni najłatwiej dają się uwieść obietnicom, jakie niosą za sobą wszechobecne reklamy: żeby być szczęśliwym, musisz po prostu mieć nowszy model tableta czy więcej markowych ubrań. Podczas gdy literatura dotycząca zagadnienia materializmu dorosłych jest dobrze ugruntowana, badania na temat materializmu dzieci i młodzieży nadal są rzadkie. Jednym z tematów podejmowanych w nielicznych badaniach materializmu młodzieży jest związek materializmu z obniżonym poczuciem własnej wartości. W badaniach prowadzonych na młodzieży amerykańskiej wskazano, że materializm młodzieży wiąże się z obniżoną samooceną (Chaplin i John, 2007; Park i John, 2011). Równoległe w innych badaniach wykazano, że materializm młodzieży wiąże się z obniżonym poczuciem samorealizacji (Kasser i Ryan, 1993, 1996) oraz spadkiem zainteresowania uczeniem się i gorszymi wynikami w nauce (Ku, Dittmar i Banerjee, 2014). Dlatego w prezentowanym badaniu postanowiono przeanalizować związek materializmu z samooceną i gotowością do samonaprawy (tj. dążenia do poprawienia własnych cech, umiejętności czy zdrowia; Zawadzka, 2014a) u nastolatków polskich.

Wyniki badań amerykańskich wskazują na wynikające z potrzeby aprobaty społecznej ograniczenia pomiaru materializmu za pomocą skal materializmu jawnego. Wskazano, że tak mierzony materializm może być niedoszacowany lub przeszacowany (np. dorośli Amerykanie przedstawiają siebie jako mniej materialistycznych, a amerykańscy nastolatki jako bardziej materialistycznych niż są w rzeczywistości) (por. Chaplin i John, 2007; Kasser i Ryan, 1996; Mick, 1996). Dlatego też w obecnym badaniu postanowiono zmierzyć – oprócz materializmu jawnego – również materializm utajony, który jest wolny od tendencji udzielania odpowiedzi zgodnych z oczekiwaniami społecznymi.

Celami obecnego artykułu były: zbadanie związku materializmu utajonego z materializmem jawnym oraz analiza związków materializmu utajonego i jawnego z samooceną i gotowością do samonaprawy u polskich nastolatków.

Prezentowany artykuł poszerza wiedzę w zakresie tematyki dotyczącej materializmu nastolatków na kilka sposobów. Po pierwsze, przeprowadzone dotychczas badania analizowały związki materializmu jawnego i utajonego na dzieciach i nastolatkach amerykańskich, natomiast brak jest badań na temat tych związków u nastolatków polskich. Po drugie, w artykule przedstawiono możliwość wykorzystania metody kolażu szczęścia do badania materializmu utajonego – po raz pierwszy na próbie nastolatków polskich. Po trzecie, wyniki badań dotyczące istotnego negatywnego związku samooceny z materializmem jawnym u nastolatków amerykańskich (Chaplin i John, 2007) nie uzyskały do tej pory potwierdzenia w badaniach nastolatków polskich. Prezentowane badanie uzupełnia tę lukę i poszerza zakres dotychczasowych analiz o testowanie związków materializmu utajonego z samooceną. Po czwarte, w prezentowanym badaniu analizuje się związki materializmu jawnego i utajonego z gotowością do samonaprawy, czego dotychczas nie zbadano.

PODSTAWY TEORETYCZNE BADAŃ

Materializm, samoocena i samonaprawa

Materializm definiuje się z trzech perspektyw: cech osobowości, przekonań i aspiracji życiowych (por. Górnik-Durose, 2002). Z perspektywy cech osobowości – osoby materialistyczne określa się na podstawie wagi, jaką przywiązują do posiadania dóbr w życiu, co przejawia się brakiem hojności, zazdrością oraz koncentracją na posiadaniu i gromadzeniu dóbr (por. Belk, 1985). Z perspektywy przekonań – przyjmuje się, że materializm to system trwałych przekonań, że najważniejsze w życiu jest posiadanie dóbr oraz łączenie posiadania z sukcesem i szczęściem (por. Richins i Dawson, 1992). Z perspektywy aspiracji życiowych – zakłada się, że materializm wiąże się z ważnością przypisywaną dążeniu do bogactwa, sławy i atrakcyjności fizycznej w życiu (por. Kasser, 2002).

Problem źródeł i konsekwencji postaw materialistycznych jest tematem wielu badań nad osobami dorosłymi (por. Górnik-Durose, 2002; Kasser, 2002; Zawadzka, 2014b), ale wciąż niewiele jest opracowań polskich dotyczących tego zagadnienia wśród młodzieży. Poszukując źródeł postawy materialistycznej badacze odkryli, że poziom materializmu młodzieży istotnie wiąże się z warto-

ściami rodziców i postawami rodzicielskimi. Uzyskane wyniki badań potwierdzają, że kształtowaniu się postawy materialistycznej sprzyjają materialistyczne wartości matki (Flouri, 1999) oraz postawy rodzicielskie, w szczególności ojca, związane z nadmierną kontrolą oraz odrzucające i nadmiernie ochraniające (Górnik-Durose i Dziedzic, 2013; Kasser i Ryan, 1996; Poraj-Weder, 2013). Oprócz socjalizacji w rodzinie często wskazuje się na inną przyczynę postaw materialistycznych – deprivację ekonomiczną. Z przeprowadzonych do tej pory badań wynika, że młodzież z rodzin o niższym statusie socjoekonomicznym ma wyższe wyniki na skalach materializmu niż młodzież z rodzin o wyższym statusie socjoekonomicznym (Kasser, Koestner i Lekes, 2002).

Młodzież, w okresie życia zwanym adolescencją, przeżywa kryzys tożsamości, której poszukuje na różne sposoby. Ponadto okres ten wiąże się z intensywnymi zmianami biologicznymi i psychicznymi. Taki stan sprzyja poczuciu zagrożenia własnej wartości. I tak, wyniki badań wskazują, że wysoki poziom materializmu u młodzieży wiąże się z obniżoną samooceną (Chaplin i John, 2007). Co więcej, związek pomiędzy materializmem i samooceną jest jeszcze silniejszy, gdy badamy samoocenę utajoną, a nie – jawną (Park i John, 2011). Wykazano również, że w okresie późnego dzieciństwa i wczesnej adolescencji (12-13 lat), gdy samoocena spada, wzrasta poziom materializmu. Z kolei w okresie późnej adolescencji (16-18 lat), gdy samoocena wzrasta, poziom materializmu nastolatków spada.

Ze względu na okres życia oraz zadania i role z nim związane materializm młodzieży różni się od materializmu dorosłych. Wiadomo, że różnice w poziomie materializmu istnieją już między dziećmi a młodzieżą – między 8 a 16 rokiem życia poziom materializmu wzrasta (Achenreiner, 1997). Materializm młodzieży charakteryzuje się głównie poszukiwaniem szczęścia poprzez zakupy, kolekcjonowanie i posiadanie dóbr materialnych oraz dążenie do celów finansowych (Goldberg, Gorn, Peracchio i Bamossy, 2003). Wyniki badań przeprowadzonych z udziałem dzieci i młodzieży w krajach, w których kultura konsumpcji jest już głęboko zakorzeniona, są niepokojące – większość potwierdza, że koncentracja na dążeniach materialistycznych przez dzieci i młodzież znacząco obniża ich dobrostan. Wysoki poziom materializmu wiąże się z niższą samorealizacją, a także z niższą satysfakcją z życia, niższą witalnością, większą liczbą symptomów depresyjnych, wyższym poziomem niepokoju, problemami zdrowotnymi o naturze somatycznej (np. z częstszymi bólami głowy), z zaburzeniami zachowania oraz większą skłonnością do podejmowania zachowań ryzykownych (np. Auerbach i in., 2010; Cohen i Cohen, 1996; Williams, Cox, Hedberg i Deci, 2000; Kasser i in., 2013; Zawadzka, 2013).

Badania wskazują również, że materializm młodzieży wiąże się z nastawieniem do nauki i uczenia się. W badaniach dzieci w wieku od 9 do 14 lat (Goldberg i in., 2003) ustalono, że dzieci materialistyczne w stosunku do niematerialistycznych mniej lubią szkołę i mniej zależy im na dobrych wynikach w nauce, a także robią więcej zakupów i bardziej interesują się nowymi produktami. W jeszcze innych badaniach amerykańskich nastolatków potwierdzono, że materializm wiąże się z gorszymi wynikami w nauce (Froh i in., 2011).

W ramach niewielu badań międzykulturowych przeprowadzonych dotychczas potwierdzono w kolejnych krajach, tj. w Wielkiej Brytanii i Chinach, że materializm obniża motywację do nauki i prowadzi do gorszych wyników w nauce (Ku i in., 2014). Co więcej, ustalono również, że ekspozycja na media i reklamę ma duże znaczenie w kształtowaniu postaw materialistycznych młodzieży (do około 14. roku życia) w kulturach zarówno bardziej indywidualistycznych (por. Chaplin i John, 2007; Churchill i Moschis, 1979), jak i mniej indywidualistycznych (por. Bujzen i Valkenburg, 2003). Zaobserwowano – także w badaniach młodzieży amerykańskiej i chińskiej – związek pomiędzy materializmem a wpływem rówieśników, którzy stają się podstawowym źródłem identyfikacji i akceptacji dla nastolatków (Chan i Prendergast, 2007; Chaplin i John, 2005).

Postawy jawne i utajone wobec wartości materialistycznych

W tradycyjnym rozumieniu postawa, czyli względnie trwała ocena ludzi, rzeczy i pojęć, składa się z trzech komponentów: poznawczego, afektywnego oraz behawioralnego (m.in. Wojciszke, 2000). Komponent emocjonalny obejmuje reakcje emocjonalne wobec przedmiotu postawy, poznawczy – myśli i przekonania, a behawioralny – zachowanie. Postawy jawne są postawami, które ludzie wyznają świadomie i są w stanie je łatwo przywołać i określić. Postawy utajone natomiast są mimowolne i niekontrolowane, tzn. wpływają na myśli, uczucia czy zachowania osoby poza jej świadomością (m.in. Greenwald i Banaji, 1995; Nosek, 2007). Badacze są zgodni, że ani postawy jawne, ani utajone nie są lepszymi predyktorami zachowania, które w różnych sytuacjach może być warunkowane oboma rodzajami postaw. Wskazane jest zatem badanie zarówno jednych, jak i drugich (Chybicka, Kosakowska i Karasiewicz, 2008).

Badania postaw wobec wartości materialistycznych wśród dzieci przeprowadzone dotychczas w Polsce dotyczą postaw jawnych. W badaniach młodzieży stosuje się skale oryginalne służące do badania materializmu dorosłych, a na-

stępnie przystosowane do badania młodzieży (np. Skala orientacji materialistycznej, inspirowana koncepcją materializmu Richins i Dawson; Zawadzka, 2006). Inną stosowaną skalą jest Skala Materializmu Młodzieży (*Youth Materialism Scale*, YMS), która została skonstruowana z zamysłem badania tej grupy wiekowej (Goldberg i in., 2003; Zawadzka i Lewandowska-Walter, 2016).

Dzieci i młodzież zauważają jednak, że coraz więcej mówi się o negatywnych konsekwencjach dążenia do posiadania dóbr materialnych. Wsłuchują się w dyskurs publiczny, w którym coraz częściej materializm jest uznawany (choć często tylko na poziomie deklaratywnym) za zjawisko niepożądane. Dlatego też tradycyjne testy „papier-olówek” nie spełniają już swojej roli, a potrzebne są narzędzia badające materializm utajony – ukrytą postawę wobec bogactwa i posiadania dóbr. Narzędziem, które umożliwia pomiar materializmu utajonego, jest kolaż szczęścia – autorstwa amerykańskich badaczek materializmu dzieci i młodzieży, L. Chaplin i D. John (2005). Chaplin i John, podejmujące tematykę wpływu materializmu na dzieci i młodzież, zauważyły, że materializm można określić w odniesieniu do odpowiedzi na pytanie, co sprawia, że dziecko i nastolatek są szczęśliwi. Autorki zdecydowały się na kategorię „szczęście”, bo jest to termin zrozumiały zarówno dla małych dzieci, jak i nastolatków (por. Lewis i Michalson, 1983). Jednocześnie pomiar materializmu w odniesieniu do pojęcia szczęścia pozwala badać postawy wobec bogactwa i posiadania poza świadomością badanego, przeciwnie do tego, gdy pyta się go w sposób bezpośredni o stosunek do dóbr i posiadania (czyli wtedy, gdy bada się postawy jawne wobec materializmu). Innymi słowy, pomiar kolażem szczęścia pozwala analizować, co przynosi dzieciom i młodzieży szczęście – czy są to dobra materialne, takie jak nowe ubrania, rolki czy laptopy, czy też są to np. spotkania z przyjaciółmi, rozwijanie swoich pasji lub spacer z psem. Doceniając możliwości, jakie daje kolaż szczęścia, postanowiono wykorzystać to narzędzie w obecnym badaniu i zbadać związek obu rodzajów materializmu – jawnego i utajonego – z samooceną i z gotowością do samonaprawy.

BADANIE 1

Pierwsze badanie, o charakterze eksploracyjnym, miało służyć realizacji trzech celów. Celem pierwszym było ustalenie, co przynosi nastolatkom szczęście; innymi słowy, wyodrębnienie ogólnych kategorii – rzeczy, ludzi i zjawisk, które wpływają na odczuwanie szczęścia przez młodzież. Celem drugim badania było przetestowanie związków materializmu utajonego (który koncentruje osobę

na pojęciu szczęścia, a poziom materializmu określa się poprzez wybory dokonywane przez badanego, tego, co stanowi o jego szczęściu. Rzeczy i pieniądze są zamaskowane innymi kategoriami obiektów – np. ludźmi, osiągnięciami, sportem) z materializmem jawnym (który koncentruje osobę na przekonaniach dotyczących związku posiadania ze szczęściem w życiu). Trzecim celem było zbadanie związku materializmu nastolatka ze statusem socjoekonomicznym rodziny i postawami wobec uprawiania sportu jako wskaźnikiem postawy gotowości do samonaprawy. Gotowość do samonaprawy to chęć dążenia do poprawienia własnych cech, umiejętności czy zdrowia (Zawadzka, 2014b). Sport jest jedną z głównych aktywności podejmowanych przez nastolatków i stanowi ważny obszar pracy nad sobą i kształtowania samokontroli w tym okresie życia (Coelho e Silva, Figueiredo, Elfeink-Gemmer i Malina, 2008), zatem stosunek do uprawiania sportu jest przejawem gotowości do samonaprawy. Nawiązując do badań poprzedników, wskazujących na negatywne związki statusu socjoekonomicznego rodziny z materializmem (Kasser i in., 2002), przyjęto, że niższy status socjoekonomiczny rodziny będzie się wiązał z wyższym poziomem materializmu. Ponadto w odniesieniu do badań wskazujących obniżenie chęci uczenia się i samorealizacji (por. Ku i in., 2014; Kasser i Ryan, 1993) przyjęto w sposób pośredni, że pozytywne postawy wobec uprawiania sportu będą negatywnie wiązać się z materializmem nastolatka.

METODA

Grupa badana

W badaniu wzięło udział łącznie 58 uczniów: 39 dziewcząt i 19 chłopców z trójmiejskich gimnazjów, w tym dwóch publicznych i jednego społecznego. Średni wiek wyniósł $M = 13,26$ ($SD = 0,58$). Młodzież pochodziła z rodzin o przeciętnym i nieco wyższym od przeciętnego poziomie dobrobytu materialnego. Badanie przeprowadzono w lutym i marcu 2015 roku.

Narzędzia i procedura

Pomiar kategorii związanych ze szczęściem w życiu. Pomiar kategorii odbywał się za pomocą kwestionariusza składającego się z pytań i poleceń przygotowanych na potrzeby obecnego badania. Badani odpowiadali na pytania i polecenia dotyczące tego, co przynosi im szczęście w życiu (*Napisz, co sprawia, że*

czujesz się szczęśliwy/szczęśliwa; Wymień, jakie rzeczy/przedmioty/sprzęty sprawiają, że czujesz się szczęśliwy/szczęśliwa; Wymień, jakie osoby sprawiają, że czujesz się szczęśliwy/szczęśliwa; Wymień, jakie zdarzenia, sytuacje, aktywności sprawiają, że czujesz się szczęśliwy/szczęśliwa), oraz na pytania dotyczące aktywności i zainteresowań polskich nastolatków (Z których swoich osiągnięć jesteś najbardziej dumny/dumna, wymień je; Jakie są twoje zainteresowania, wymień je). Na podstawie odpowiedzi badanych wyodrębniono także trzy pomiary materializmu: liczbę obiektów (z kategorii „rzeczy materialne”, np. tablet, laptop, telefon), które dają szczęście, liczbę obiektów niematerialnych (z pozostałych wyodrębnionych kategorii), które dają szczęście, oraz wskaźnik materializmu utajonego (proporcja rzeczy materialnych do obiektów niematerialnych, które dają szczęście, por. Chaplin, 2009).

Pomiar gotowości do samonaprawy. Gotowość do samonaprawy zbadano za pomocą skal postaw wobec uprawiania sportu uwzględniających 10 najbardziej popularnych wśród nastolatków dyscyplin sportowych. Osoby badane odpowiadały na pytania dotyczące poziomu przyjemności odczuwanego w związku z uprawianiem 10 dyscyplin sportu (np. piłka nożna, siatkówka, tenis ziemny, bieganie), posługując się 5-stopniową skalą: 1 – *zdecydowanie nie sprawia mi przyjemności*, 5 – *spawia mi wielką przyjemność*. W analizie brano pod uwagę sumę wszystkich odpowiedzi.

Skala materializmu młodzieży (*Youth Materialism Scale*, YMS) (Goldberg i in., 2003; por. także Zawadzka i Lewandowska-Walter, 2016). Skala YMS składa się z 10 stwierdzeń i bada materializm nastolatków, rozumiany jako pożądanie nabywania i posiadania rzeczy materialnych, pożądanie pieniędzy, aby te rzeczy nabywać, i pożądanie w przyszłości takich zawodów, które zapewnią ciągłą możliwość kupowania wszystkiego, czego się będzie chcieć. Badani ustosunkowują się do stwierdzeń kwestionariusza na 5-stopniowej skali, gdzie 1 oznacza – *zdecydowanie się nie zgadzam*, a 5 – *zdecydowanie się zgadzam*. Rzetelność skali YMS w badanej grupie nastolatków wyniosła $\alpha = 0,70$.

Subiektywna ocena statusu materialnego („*MacArthur*” *Scale of Subjective Social Status*, Goodman i in., 2001). Narzędzie składa się z 10-stopniowej drabiny, na której uczestnicy oceniają zamożność swojej rodziny w stosunku do innych rodzin. Krańce drabiny oznaczają odpowiednio: 1 – *najbiedniejsi*; 10 – *najbogatsi*.

Procedura. Badanie odbywało się w klasach szkolnych podczas godziny wychowawczej, w obecności nauczyciela, który wcześniej uzyskał zgodę od rodziców dzieci na ich udział w badaniu. Uczniowie siedzieli tak, by sobie nie przeszkadzać. Po przedstawieniu w sposób ogólny celu badania, uczestnicy otrzy-

mywali kwestionariusz, który składał się z pytań i poleceń dotyczących: źródeł własnego szczęścia, przyjemności z uprawiania sportów, statusu socjoekonomicznego rodziny oraz skali materializmu YMS. Badanie trwało około 25-30 minut i było anonimowe. Po zakończeniu badania prowadzący wyjaśniał jego cel i losował wśród uczestników bilet do kina w podziękowaniu za udział.

WYNIKI

Typy kategorii obiektów związanych ze szczęściem u nastolatków

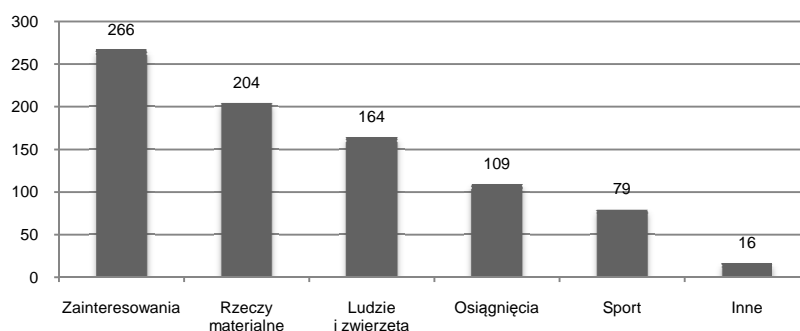
Głównym celem badania było zebranie wśród młodzieży odpowiedzi na pytanie, co przynosi im szczęście. W odpowiedzi na polecenie otwarte: *Napisz, co sprawia, że czujesz się szczęśliwy/szczęśliwa* badana młodzież wskazywała na następujące powody szczęścia (uwzględniono wszystkie odpowiedzi, które pojawiły się u co najmniej 5% badanych): koledzy i przyjaciele (50%), rodzice (27,6%), muzyka (25,9%), sport (22,4%), granie w gry (12,1%), jedzenie – słodycze (12,1%), dobre oceny (10,3%), kino-film (8,6%), zwierzęta (6,9%), czytanie (6,9%), rozwijanie pasji (5,2%), wyjazdy (5,2%), żarty (5,2%), wolny czas (5,2%), śpiewanie (5,2%), inni szczęśliwi ludzie (5,2%), dogadywanie się z bliskimi i przyjaciółmi (5,2%).

W odpowiedzi na pytanie: *Jakie przedmioty sprawiają, że czujesz się szczęśliwy/szczęśliwa?*, najczęściej wymieniane były: komputer (50%), telefon komórkowy (41,38%) telewizor (17,24%), tablet (13,79%), słuchawki (10,34%), rower (6,89%), nowe ubrania (8,62%), odtwarzacze MP3 (6,89%), buty (5,17%), deskorolka (3,44%), pieniądze (1,79%), dom (1,79%), samochód (1,79%), rolki (1,79%). Młodzież podawała średnio $M = 2,10$ ($SD = 1,72$) przedmiotów.

W ilościowej analizie treści uwzględniono ponad 800 odpowiedzi dotyczących tego, co sprawia, że młodzież czuje się szczęśliwa. Każdą odpowiedź oceniano pod kątem przynależności do kategorii dwóch sędziów. Ostatecznie wyodrębniono *a posteriori* pięć kategorii: „zainteresowania”, „rzeczy materialne”, „ludzie i zwierzęta”, „osiągnięcia” oraz „sport”, co pozwoliło na stworzenie narzędzia – kolażu, wykorzystanego w badaniach właściwych.

Jak ilustruje Wykres 1, badani nastolatki najczęściej podawali odpowiedzi zaklasyfikowane do kategorii „zainteresowania”. Wśród wskazań dominowały hobby, które można określić jako służące zaspokojeniu potrzeb samorozwoju i które najchętniej wykonuje się samemu (np. gra na instrumentach, czytanie,

granie w gry). Rzadziej wskazywano na spotkania z przyjaciółmi czy chodzenie na imprezy. Na drugim miejscu pod względem liczby wskazań znalazły się „rzeczy materialne”, czyli głównie gadzety elektroniczne. Wśród nich najczęściej wskazywano na tablet, laptop, telefon. Część badanych podawała rzeczy związane z ich pasjami, np. sprzęt jeździecki czy komiksy Manga. Trzecie miejsce pod względem liczby zajęły wskazania z kategorii „ludzie i zwierzęta”. Wśród odpowiedzi znaleźli się członkowie rodziny (np. mama, tata, dziadkowie) i przyjaciele, ale też celebryci i idole. Kategoria „osiągnięcia” objęła głównie odpowiedzi dotyczące możliwości osiągnięcia sukcesu w szkole, np. zdobywanie dobrych ocen, ukończenie klasy z wyróżnieniem czy wysokie miejsce w konkursach przedmiotowych, artystycznych oraz sportowych. Najrzadziej w badaniu wskazywano na „sport” – wśród odpowiedzi pojawiały się głównie popularne i ogólnodostępne dziedziny sportu, tj. piłka nożna, siatkówka, koszykówka i pływanie. Do kategorii „inne” sędziowie włączali wskazania niepasujące do wyszczególnionych kategorii (np. brak sprawdzianów czy spokój).

Wykres 1. Liczba odpowiedzi wziętych do analizy i włączonych do poszczególnych kategorii.

Na podstawie o odpowiedzi badanych wyodrębniono także trzy pomiary materializmu: liczba przedmiotów (kategoria „rzeczy materialne”, czyli np. tablet, laptop, telefon), które dają szczęście, liczba obiektów niematerialnych (z pozostałych wyodrębnionych kategorii), które dają szczęście. Za autorkami narzędzia uwzględniono w analizie także wskaźnik materializmu utajonego, który jest proporcją liczby rzeczy do liczby obiektów niematerialnych (por. Chaplin i John, 2005).

Tabela 1
Statystyki opisowe – Badanie 1

Zmienne	Min	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>
Liczba przedmiotów materialnych	0,00	9,00	2,10	1,72
Liczba obiektów niematerialnych	0,00	3,00	1,04	0,86
Proporcja przedmioty materialne/ obiekty niematerialne	0,00	0,54	0,23	0,11
Skala materializmu młodzieży	13,00	38,00	26,30	6,49
Status socjoekonomiczny rodziny	3,00	10,00	6,25	1,86
Uprawianie sportu	20,00	50,00	35,43	7,02

Kategorie szczęścia, materializm jawny i gotowość do samonaprawy

Przeprowadzona analiza *r* Pearsona wskazała na istotne statystycznie negatywne korelacje pomiędzy liczbą wymienianych przez badanych obiektów z kategorii niematerialistycznej a materializmem jawnym ($r = -0,28$, $p < 0,035$). Im więcej obiektów niematerialnych nastolatek wymieniała w odpowiedzi na to, co czyni go szczęśliwym, tym niższe wyniki otrzymywała w teście materializmu. Nie ujawniono istotnej korelacji pomiędzy materializmem jawnym i liczbą wymienianych obiektów z kategorii materialistycznej szczęścia ($r = 0,06$, n.i.).

Okazało się również, że liczba obiektów wybieranych z kategorii materialistycznej szczęścia korelowała istotnie pozytywnie ze statusem socjoekonomicznym rodziny ($r = 0,22$; $p < 0,05$). Im wyżej dziecko oceniało status ekonomiczny swojej rodziny, tym więcej rzeczy wskazywało w odpowiedzi na pytanie o szczęście.

Opierając się na przeprowadzonej analizie *r* Pearsona, wskazano na korelację istotną negatywną pomiędzy liczbą obiektów wybieranych z kategorii materialistycznej szczęścia i gotowością do samonaprawy, której wskaźnikiem była postawa wobec uprawiania sportu: $r = -0,27$; $p < 0,05$. Oznacza to, że im więcej przedmiotów materialnych nastolatek wybierała w odpowiedzi na pytanie o szczęście, tym miał bardziej negatywną postawę wobec uprawiania sportu.

W Badaniu 1 ustalono zatem, co składa się na materialistyczne i niematerialistyczne kategorie pojmowania szczęścia przez nastolatki. Zgodnie z założeniem dowiedziono, że materializm wiąże się z mniejszą gotowością do samona-

prawy. Natomiast przeciwnie do założeń ustalono, że status socjoekonomiczny rodziny wiąże się pozytywnie z materializmem nastolatka.

Badanie 1 miało charakter eksploracyjny, więc aby zweryfikować zbadane w tym badaniu zależności dotyczące związku materializmu z gotowością do samonaprawy oraz aby ustalić, jak materializm jawny i utajony wiąże się z samooceną, przeprowadzono Badanie 2.

BADANIE 2

Celem badania była analiza związków materializmu utajonego (badanego metodą kolażu szczęścia) z materializmem jawnym, samooceną i gotowością do samonaprawy. W badaniu posłużono się trzema narzędziami badawczymi: Skalą Materializmu Młodzieży (YMS), Skalą Samooceny i Skalą Gotowości do Samonaprawy. W badaniach prowadzonych z udziałem młodzieży amerykańskiej dowiedziono, że istnieje negatywny związek pomiędzy materializmem a samooceną nastolatków (Chaplin i John, 2007; Kasser, 2005; Park i John, 2011). Zaobserwowano również, że w okresie wczesnej adolescencji spadek samooceny wiąże się ze wzrostem materializmu u nastolatków (Chaplin i John, 2007). Gotowość do samonaprawy jest związana natomiast z tendencją do ulepszania własnych cech, zdolności i umiejętności i dobrostanu (Taylor, Neter i Wayment, 1995) i w ten sposób stanowi naturalny sposób wzmacniania kompetencji i utrzymywania poczucia własnej wartości (Sedikes i Strube, 1997), co koresponduje z koncepcją Kassera i współpracowników (2004), że jedną z przyczyn materializmu jest brak zaspokojenia potrzeb psychologicznych, w tym kompetencji i akceptacji siebie. Jak już wspomniano, odpowiedzi udzielane na pytania skali materializmu jawnego mogą ulegać zniekształceniom, tj. osoby odpowiadają na nie zgodnie z dominującymi wymogami kulturowymi (por. Chaplin i John, 2007; Kasser i Ryan, 1996; Mick, 1996). Z badań prowadzonych na młodych Polakach wynika, że bycie materialistą jest postrzegane negatywnie (Czepielinda, 2014). Stąd przyjęto, że materializm utajony w większym stopniu będzie wiązał się z obniżeniem samooceny i gotowością do samonaprawy niż materializm jawny.

W prezentowanym badaniu w odniesieniu do przedstawionych teorii i wniosków z badań przyjęto cztery hipotezy:

H1: Materializm mierzony metodą kolażu będzie się wiązał istotnie dodatnio z materializmem mierzonym skalą YMS.

H2: Materializm mierzony metodą kolażu będzie się wiązał istotnie negatywnie z wynikami otrzymywanymi na skali samooceny.

H3: Materializm mierzony metodą kolażu będzie się wiązał istotnie negatywnie z wynikami otrzymywanymi na skali gotowości do samonaprawy.

H4: Samonaprawa i samoocena będą w większym stopniu tłumaczyć materializm utajony niż materializm jawny.

METODA

Grupa badana

Przebadano 100 uczniów: 46 chłopców i 54 dziewczęta. Średnia wieku w badanej grupie wyniosła $M = 14,44$ ($SD = 0,86$). Badani byli uczniami gimnazjów publicznych i pochodzili z województwa pomorskiego, z rodzin o przeciętnym i nieco wyższym od przeciętnego poziomie dobrobytu materialnego. Badanie przeprowadzono w marcu i kwietniu 2015 roku.

Narzędzia i procedura

Metoda kolażu szczęścia (Chaplin i John, 2005). Na narzędzie kolaż szczęścia składa się pięć tablic korkowych z zamieszczonymi na nich, podpisanymi obrazkami z pięciu kategorii: tablica 1 – „sport”, tablica 2 – „hobby”, tablica 3 – „ludzie i zwierzęta”, tablica 4 – „rzeczy materialne”, tablica 5 – „osiągnięcia”, oraz jedna tablica pusta. Badanie zaczyna się od zaprezentowania zbioru obiektów na pięciu tablicach korkowych. Następnie prosi się badanego, aby z pięciu tablic wybrał te obrazki, które zawierają to, co sprawia, że jest szczęśliwy, oraz by umieścił je na osobnej tablicy korkowej (pustej – bez obrazków) (zob. Załącznik 1). Po zakończeniu zadania badanego prosi się, aby wyjaśnił krótko, dlaczego wybrał właśnie te obrazki (chodzi o to, aby uszczegółwić, czego wybór dotyczył: czy rzeczy materialnych, czy też okoliczności niematerialnych, które wiążą się z wybranym przedmiotem). Badany opowiada o każdym wybranym obrazku. Badacz zapisuje odpowiedzi badanego i robi zdjęcie kolażu ułożonego przez badanego. Poziom materializmu danej osoby jest obliczany jako proporcja wybranych przez nią obrazków z kategorii materialistycznych do obrazków z kategorii niematerialistycznych.

Skala materializmu młodzieży (*Youth Materialism Scale*, YMS) (Goldberg i in., 2003; por. Zawadzka i Lewandowska-Walter, 2016). Podobnie jak w Bada-

niu 1, tak i tu zastosowano skalę YMS. Rzetelność skali, mierzona testem Cronbacha, w badanej próbie ($N = 100$) była zadowalająca ($\alpha = 0,78$).

Skala Samooceny Rosenberga SES (1965, polska adaptacja: Dzwonkowska, Lachowicz-Tabaczek i Łaguna, 2007) jest używana do oceny ogólnego nastawienia do siebie samego – samooceny. Skala składa się z 10 stwierdzeń dotyczących przekonań osoby na własny temat. Młodzież odpowiada na każde stwierdzenie, posługując się 5-stopniową skalą, gdzie 1 oznacza *w ogóle się nie zgadzam*, a 5 – *zdecydowanie się zgadzam*. Rzetelność skali w badanej próbie ($N = 100$) była satysfakcjonująca ($\alpha = 0,63$).

Skala Gotowości do Samonaprawy SGS (Zawadzka, 2014; Zawadzka i Szabowska-Walaszczyk, 2011). Skala bada gotowość do samonaprawy, rozumianą jako intencję dążenia do poprawienia własnych cech, umiejętności, zdrowia czy dobrostanu. Narzędzie to składa się z 14 stwierdzeń, które umożliwiają pomiar dwóch zmiennych: gotowość do poprawy siebie (np. „Dążę do rzeczywistego poprawienia własnych cech”; „Aktywnie dążę do tego, aby być lepszym”; „Praca nad moim charakterem jest dla mnie ważna”) oraz gotowość do naprawy zdrowia (np. „Dążę do rzeczywistego poprawienia własnego zdrowia”; „Często kontroluję stan swojego zdrowia”). Odpowiedzi na stwierdzenia omawianego narzędzia udziela się, stosując 5-stopniową skalę: od 1 – *w ogóle mnie nie opisuje* do 5 – *zdecydowanie mnie opisuje*. Przeprowadzona analiza rzetelności α Cronbacha wskazała na wysoką rzetelność obydwu skal gotowości do samonaprawy i wyniosła: dla gotowości do samonaprawy – $\alpha = 0,82$, dla gotowości do naprawy zdrowia – $\alpha = 0,71$. Ze względu na zakres obecnych analiz w badaniu posłużono się podskalą SGS – gotowości do poprawy siebie.

Procedura. Zanim przeprowadzono badanie, rodzice nastolatków wyrazili zgodę na ich udział w badaniu. Badanie było prowadzone indywidualnie z każdym z uczniów. Osoba prowadząca zapraszała ucznia do sali badań znajdującej się na terenie szkoły i w bardzo ogólny sposób mówiła, czego dotyczy badanie. Następnie osoba badana układała kolaż. Po ułożeniu kolażu wypełniała kwestionariusze. Po wykonaniu zadań osoba badająca dziękowała osobie badanej i odpowiadała na ewentualne pytania nastolatka związane z badaniem.

WYNIKI

Korelacje materializmu utajonego i jawnego z samooceną i gotowością do samonaprawy. W Tabeli 2 przedstawiono statystyki opisowe dla wszystkich badanych zmiennych uwzględnionych w Badaniu 2.

Tabela 2
Statystyki opisowe – Badanie 2

Zmienne	Min	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>
Materializm utajony	0,00	5	0,32	0,51
Materializm jawny	10,00	45	25,89	7,41
Samoocena	20,00	44	32,86	5,28
Gotowość do poprawy siebie	18,00	54	41,15	6,85
Gotowość do poprawy zdrowia	3,00	15	10,28	2,66

W celu weryfikacji postawionych hipotez przeprowadzono analizę korelacji *r* Pearsona. Analiza ta wskazała na istotnie statystyczne związki materializmu mierzonego metodą kolażu z każdą z pozostałych miar.

Zgodnie z hipotezą H1 materializm mierzony metodą kolażu korelował istotnie pozytywnie z materializmem mierzonym skalą YMS ($r = 0,33$; $p < 0,001$). Uzyskane wyniki potwierdziły także hipotezy H2 i H3: poziom materializmu mierzonego metodą kolażu wiązał się negatywnie z samooceną ($r = -0,21$; $p < 0,05$) i gotowością do samonaprawy: zarówno chęci do naprawy siebie ($r = -0,30$; $p < 0,01$), jak i naprawy zdrowia ($r = -0,17$; $p < 0,80$ – wynik na poziomie tendencji statystycznej). Podsumowując, można stwierdzić, że im wyższy był materializm badany metodą kolażu, tym wyższy był materializm badany skalą YMS i niższa była zarówno samoocena, jak i gotowość do samonaprawy badanej młodzieży.

Należy dodać, że korelacje materializmu badanego skalą YMS ze skalą samooceny i gotowości do samonaprawy były nieistotne statystycznie.

Materializm utajony vs jawny a samoocena i samonaprawa jako predyktory

Przeprowadzono hierarchiczną analizę regresji, gdzie zmienną wyjaśnianą był materializm utajony (Model 1) i materializm jawny (Model 2). Predyktorami w obydwu modelach były samoocena i gotowość do samonaprawy. Model 1 okazał się istotny statystycznie po wprowadzeniu kolejno każdej z badanych zmiennych, tj. samooceny i gotowości do samonaprawy ($R = 0,31$, $R^2 = 0,10$, $F(3, 96) = 3,51$; $p < 0,02$), natomiast Model 2 był nieistotny statystycznie w obydwu krokach ($F(3, 96) = 1,80$, n.i.). Zatem i samoocena, i gotowość do poprawy siebie tłumaczyły materializm utajony, natomiast nie były predyktorami materializmu jawnego (por. Tabela 3). Oznacza to, że spadek samooceny i goto-

wości do samonaprawy wiązał się z upatrywaniem szczęścia w rzeczach materialnych i pieniądzech. Sama postawa pozytywna wobec kupowania i pieniędzy nie miała istotnego związku z samooceną i gotowością do samonaprawy.

Tabela 3
Współczynniki Hierarchicznej Analizy Regresji. Zmienna zależna – materializm utajony – Badanie 2

Predyktory	β	t	ΔR^2	F
Krok 1				
Samocena	-0,21	-2,10*	0,04	4,39*
Krok 2				
Samocena	-0,11	-1,07		
Gotowość do poprawy siebie	-0,27	-2,05*		
Gotowość do poprawy własnego zdrowia	0,02	0,13	0,06	2,98*

Uwaga. * $p = < 0,05$

DYSKUSJA I WNIOSKI

W Badaniu 1 wykazano, że młodzież, pytana o to, co przynosi jej szczęście w życiu, najczęściej wymienia powody niematerialne, np. więzi z rodziną oraz posiadanie pasji, a nie bogactwo czy kupowanie gadżetów. Jednocześnie ustalono, że właśnie materializm (jawny) nastolatka jest wyższy, im mniej obiektów niematerialnych (a nie materialnych) kojarzy się nastolatkowi ze szczęściem (Badanie 1). Taki stan rzeczy może w pewnym stopniu tłumaczyć brak zakładanego, istotnego statystycznie, związku podwyższonego materializmu jawnego z obniżoną samooceną w badanej grupie (Badanie 2). Z badań wynika, że młodzi Polacy mają negatywny stereotyp osoby przywiązującej nadmierną wagę do dóbr materialnych (Czepielinda, 2014). Zatem można przypuszczać, że u nastolatków, na poziomie postaw jawnych wobec materializmu, dobra materialne i bogactwo nie „dodają” osobie wartości, gdyż nie są wartościami akceptowanymi społecznie.

Wyniki badań prowadzonych na amerykańskiej młodzieży są inne – materializm jawny wiąże się u nich z obniżoną samooceną. Może to wynikać z faktu, iż stosunek do materializmu u młodych Amerykanów jest nadal inny niż u młodych Polaków. Wyniki materializmu jawnego są u młodych Amerykanów zawyżone i ma to związek ze wzorcami kulturowymi, promującymi wartości materialistyczne jako drogę do sukcesu i szczęścia w życiu (Chaplin i John, 2007). Warto dodać, że na internalizowanie tego typu wartości duży wpływ mają wychowanie

w rodzinie oraz dostępność do dóbr konsumpcyjnych. Pewnych wskazówek, iż preferowane wśród Amerykanów wzorce kulturowe będą umacniać się w społeczeństwie polskim wraz z dalszym rozwojem ekonomicznym, dostarczają wyniki Badania 1. Dzieci z rodzin o deklarowanym wyższym statusie ekonomicznym wskazywały bowiem, w odpowiedzi na pytanie o szczęście, więcej rzeczy materialnych.

Oprócz jednej hipotezy, dotyczącej związku materializmu jawnego z samooceną, pozostałe hipotezy potwierdziły się. Okazało się, że w grupie badanych polskich nastolatków materializm utajony istotnie wiązał się z obniżoną samooceną (Badanie 1) i obniżoną gotowością do samonaprawy (Badanie 1 i 2). Oznacza to, że nie tyle deklaracja preferencji wartości materialistycznych, co rzeczywiste (ale ukryte przed świadomością) upatrywanie szczęścia w posiadaniu rzeczy materialnych (a raczej konkretnych wizerunków marek) obniża samoocenę i chęć poprawy siebie. Co więcej, w prezentowanych badaniach ustalono również, że samoocena i gotowość do poprawy siebie są dobrymi predyktorami materialistycznego pojmowania szczęścia przez młodzież. Można to interpretować w ten sposób, że im niższa samoocena i niechęć do podejmowania działań, aby zmienić siebie, tym wyższy materializm utajony.

Ciekawym wynikiem, ale przeciwnym do założeń i wyników badań amerykańskich, był ten wskazujący na pozytywny związek statusu socjoekonomicznego rodziny z materializmem nastolatka (Badanie 1). Wynik ten wpisuje się w dyskurs upatrujący źródeł materializmu z jednej strony w niedostatku (deprywacji ekonomicznej w rodzinie), a z drugiej strony w nadmiarze (wzrastaniu we wzorcach kultury konsumpcji). Z badania nastolatków polskich wynika, że wysoka (nie niska) ocena statusu socjoekonomicznego rodziny wiąże się z materializmem.

Uzyskane wyniki wskazują na jeszcze jedną ważną rzecz – kolaż szczęścia, odwołujący się do materialistycznego i niematerialistycznego pojmowania szczęścia, jest narzędziem niezwykle przydatnym w zgłębianiu zagadnienia materializmu młodzieży (por. Chaplin i John, 2007). Przeprowadzone Badanie 1 potwierdziło, że szczęście nastolatków polskich, tak jak amerykańskich, może dotyczyć pięciu kategorii obiektów/zdarzeń: zainteresowań, ludzi i zwierząt, sportu, osiągnięć oraz rzeczy materialnych. Te wyodrębnione kategorie stanowią podstawę dla uzyskania odpowiedzi, co przynosi szczęście dzieciom i młodzieży. Wskazane są dalsze badania tą metodą, aby zweryfikować jej trafność i rzetelność, co jest niezbędne dla skonstruowania ogólnie dostępnego narzędzia, pozwalającego badać materializm utajony.

Wyniki obu badań wskazują, że to właśnie pomiar materializmu utajonego metodą kolażu umożliwiła pełną identyfikację negatywnego wpływu materializmu na dobrostan nastolatków, czyli ich samoocenę i/lub chęć poprawy siebie (która odnosi się do samorealizacji).

W kolejnych badaniach dotyczących materializmu oraz dobrostanu dzieci i młodzieży należy uwzględnić materializm jawny i materializm utajony, ponieważ tylko taki pomiar pozwoli na poznanie istoty badanych zależności. Wynikami tych badań mogą być także skuteczne działania prowadzone przez psychologów, rodziców oraz nauczycieli, mające na celu lepsze zrozumienie źródeł szczęścia dzieci i młodzieży oraz ewentualne zapobieganie negatywnym skutkom materializmu.

LITERATURA CYTOWANA

- Achenreiner, G. (1997). Materialistic values and susceptibility to influence in children. *Advances in Consumer Research*, 24, 82-88.
- Auerbach, R. P., McWhinnie, C. M., Goldfinger, M., Abela, J. R. Z., Zhu, X., i Yao, S. (2010). The cost of materialism in a collectivistic culture: Predicting risky behavior engagement in chinese adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 39(1), 117-127.
- Belk, R. W. (1985). Materialism: Trait aspects of living in the material world. *Journal of Consumer Research*, 12(3), 265-280.
- Buijzen, M. i Valkenburg, P. M. (2003). The effect of television advertising on materialism, parent-child conflict, and unhappiness. A review of research. *Journal of Developmental Psychology*, 24(4), 437-456.
- Chan, K. i Prendergast, G. (2007). Materialism and social comparison among adolescents. *Social Behavior and Personality*, 35(2), 213-228.
- Chaplin, N. N. (2009). "Please may I have a bike? Better yet, may I have a hug?: An examination of children's and adolescent's happiness". *Journal of Happiness Studies*, 10, 541-562.
- Chaplin, L. N. i John, D. R. (2005). The development of self-brand connections in children and adolescents. *Journal of Consumer Research*, 32, 119-129.
- Chaplin, L. N. i John, D. R. (2007). Growing up in a material world: Age differences in materialism in children and adolescents. *Journal of Consumer Research*, 37, 480-493.
- Churchill, G. A. i Moschis, G. P. (1979). Television and interpersonal influence on adolescent consumer learning. *Journal of Consumer Research*, 6(1), 25-35.
- Chybicka, A., Kosakowska, N. i Karasiewicz, K. (2008). Związek zachowania z jawnymi i utajonymi postawami wobec płci. *Przegląd Psychologiczny*, 51(4), 465-490.
- Coelho e Silva, M., Figueiredo, A., Elfeink-Gemmer, M. i Malina, R. (2008). *Youth sports: Growth maturation and talent*. Coimbra: Imprensa da Universidade de Coimbra.
- Cohen, P. i Cohen, J. (1996). *Life values and adolescent mental health*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- Czapiński, J. (2015). *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Zacierpnięte 9 grudnia 2015. Strona internetowa: http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf
- Czepielinda, E. (2014). *Materializm i postrzeganie osób na podstawie typów dokonywanych zakupów* (niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. UG dr hab. Anny Marii Zawadzkiej). Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, Gdańsk.
- Dzwonkowska, I., Lachowicz-Tabaczek, K. i Łaguna, M. (2008). *Samoocena i jej pomiar. Polska adaptacja skali SES M. Rosenberga. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Flouri, E. (1999). An integrated model of consumer materialism: Can economic socialization and material values predict materialistic attitudes in adolescents? *Journal of Socio-Economics*, 28, 707-724.
- Froh, J. J., Fan, J., Emmons, R. A., Bono, G., Huebner, S. E. i Watkins, P. (2011). Measuring gratitude in youth: Assessing the psychometric properties of adult gratitude scales in children and adolescents. *Psychological Assessment*, 23(2), 311-324.
- Goldberg, M. E., Gorn, G. J., Peracchio, L. A. i Bamossy, G. (2003). Understanding materialism among youth. *Journal of Consumer Psychology*, 13, 278-288.
- Goodman, E., Adler, N. E., Kawachi, I., Frazier, A. L., Huang, B. i Colditz, G. A. (2001). Adolescents' perceptions of social status: Development and evaluation of a new indicator. *Pediatrics*, 108(2), 31.
- Górnik-Durose, M. (2002). *Psychologiczne aspekty posiadania – między instrumentalnością a społeczną użytecznością dóbr materialnych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Górnik-Durose, M. i Dziedzic, K. (2013). Środowisko rodzinne a orientacja na cele materialistyczne osób o różnych doświadczeniach generacyjnych. *Psychologia Wychowawcza*, 3, 22-37.
- Greenwald, A. G. i Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4-27.
- Kasser, T. (2002). *The high price of materialism*. London: The MIT Press.
- Kasser, T. (2005). Frugality, generosity and materialism in children and adolescents. W: K. A. Moore i L. H. Lippman (red.), *What do children need to flourish: Conceptualizing and measuring indicators of positive development* (s. 357-373). New York: Springer Science.
- Kasser, T., Koestner, R. i Lekes, N. (2002). Early family experiences and adult values: A 26-year, prospective longitudinal study. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 826-835.
- Kasser, T., Rosenblum, K. L., Sameroff, A. J., Deci, E. L., Niemiec, C. P., Ryan, R. M., A'rnado'ttir, O., Bond, R., Dittmar, H., Dungan, N. i Hawks, S. (2013). Changes in materialism, changes in psychological well-being: Evidence from three longitudinal studies and an intervention experiment. *Motivation and Emotion*, 38, 1-22.
- Kasser, T. i Ryan, R. M. (1993). A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 410-422.
- Kasser, T., i Ryan, R. M. (1996). Further examining the american dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 280-287.
- Kasser, T., Ryan, R. M., Couchman, C. E. i Sheldon, K. M. (2004). Materialistic values: Their causes and consequences. W: T. Kasser i A. Kanner (red.), *Psychology and consumer culture: The struggle for a good life in a materialistic world* (s. 11-28). Washington, DC: American Psychological Association.

- Ku, L., Dittmar, H. i Banerjee, R. (2014). To have or to learn? The effects of materialism on British and Chinese children's learning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(5), 803-821.
- Lewis, M. i Michalson, L. (1983). *Children's emotions and moods: Developmental theory and measurement*. New York: Plenum.
- Łaguna, M., Lachowicz-Tabaczek, K. i Dzwonkowska I. (2007). Skala Samooceny SES Morrisa Rosenberga – polska adaptacja metody. *Psychologia Społeczna*, 2, 164-176.
- Mick, D. G. (1996). Are studies of dark side variables confounded by socially desirable responding? The case of materialism. *Journal of Consumer Research*, 23, 106-119.
- Nosek, B. A. (2007). Implicit-explicit relations. Current directions. *Psychological Science*, 16, 65-69.
- Park, J. K. i John, D. R. (2011). More than meets the eye: The influence of implicit versus explicit self-esteem on materialism. *Journal of Consumer Psychology*, 21(1), 73-87.
- Poraj-Weder, M. (2013). Czy wychowujemy do materializmu? Postawy rodzicielskie młodych dorosłych. *Psychologia Wychowawcza*, 4, 46-63.
- Richins, M. L. i Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 303-316.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sedikides, C. i Strube, M. J. (1997). Self-evaluation: To thine own self be good, to thine own self be sure, to thine own self be true, and to thine own self be better. W: M. P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology* (t. 29, s. 209-269). New York, NY: Academic Press.
- Taylor, S. E., Neter, E. i Wayment, H. A. (1995). Self-evaluation processes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21, 1278-1287.
- Williams, G. C., Cox, E. M., Hedberg, V. i Deci, E. L. (2000). Extrinsic life goals and health risk behaviors in adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 30, 1756-1771.
- Wojciszke, B. (2000). Postawy i ich zmiana. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki* (t. 3). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zawadzka, A. M. (2006). Wartości osobiste tłumaczące orientację materialistyczną jednostki. *Roczniki Psychologiczne*, 9(1), 61-80.
- Zawadzka, A. M. (2013). Aspiracje materialistyczne dzieci i młodzieży w kontekście preferowanych wartości i dobrostanu. *Czasopismo Psychologiczne*, 19(1), 7-16.
- Zawadzka A. M. (2014a). The Scale of Readiness for Self-improvement: An analysis of its internal consistency, theoretical validity and reliability. *Acta Neuropsychologica*, 12(1), 73-84.
- Zawadzka, A. M. (2014b). Wartości, cele i dobro w kulturze konsumpcji. W: A. M. Zawadzka, M. Niesiołbódzka i D. Godlewska-Werner (red.), *Kultura Konsumpcji. wartości, cele, dobrostan. Psychologiczne aspekty zjawiska* (s. 15-37). Warszawa: Wydawnictwo LiberiLibri.
- Zawadzka, A. M. i Lewandowska-Walter, A. (2016). Rola wartości i stylów przywiązania w kształtowaniu samooceny i materializmu nastolatków. *Polskie Forum Psychologiczne*, 21(3), 394-409. DOI: 10.14656/PFP20160
- Zawadzka, A. M. i Szabowska-Walaszczyk, A. (2011). Z czym wiąże się motyw samonaprawy? Analiza wybranych wyznaczników gotowości do samonaprawy. *Psychologia Jakości Życia*, 10(1), 8-24.

ZAŁĄCZNIK 1

PRZYKŁADOWY KOLAŻ SZCZĘŚCIA
UŁOŻONY PRZEZ GIMNAZJALISTĘ